

- pod vedením Olgy Martincové. – Vyd. 1. – Praha: Academia, 1998. – 356 s.
- SN2 Nová slova v češtině 2 : slovník neologizmů / kolektiv autorů pod vedením Olgy Martincové. – Vyd. 1. – Praha: Academia, 2004. – 568 s.
- SSČ Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Zpracoval lexikografický kolektiv ÚJČ ČSAV / Hlavní red.: Josef Filipec, František Daneš. – Praha: Academia, 1978. – 800 s. i Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Zpracoval lexikografický kolektiv Ústavu pro jazyk český Akademie Věd České Republiky. – 4. vydání r. 2005, dotisk 2007. – Praha: Academia, 2007. – 648 s.
- SSJČ Slovník spisovného jazyka českého / za vedení Boh. Havráňka ... [aj.] zpracoval lexikografický kolektiv Ústavu pro jazyk český ČSAV. – 2., nezměněné vyd. – Praha: Academia, 1989. – 8 sv.
- Suk 1993 Suk J. Několik slangových slovníků. 1. vyd. / Jaroslav Suk. – Praha: Inverze, 1993. – 137 [5]s.

Гамулець Д.В. (Львів, Україна)

Гендерні стереотипи у системі метафоричних номінацій на позначення жінки та чоловіка у сербській мові

У статті йдеться про виявлення та аналіз гендерних стереотипів у сербських лексичних одиницях. Виділено низку концептуальних аспектів, за допомогою яких складено цілісний образ сучасного чоловіка і жінки.

Ключові слова: *гендер, лексема, мовна картина, мікроконцепт, стереотип, маскулінне, фемінінне, зовнішні характеристики людини.*

В статье речь идет о выявлении и анализе гендерных стереотипов в сербских лексических единицах. Выделен ряд концептуальных аспектов, при помощи которых составлен целостный образ современных мужчины и женщины.

Ключевые слова: *гендер, лексема, языковая картина, микроконцепт, стереотип, маскулинное, фемининное, внешние характеристики человека.*

The article deals with the identification and analysis of gender stereotypes in Serbian lexical units. A number of conceptual aspects is distinguished, with the help of which a complete image is formed and under which a man or a woman is now understood.

Key words: *gender, lexeme, linguistic picture, concept, stereotype, masculine, feminine, external characteristics of a person.*

Під мовною картиною світу розуміємо комплекс концептів (вони формують картину дійсності), які мовець щомиті активізує у будь-якій мовній ситуації, а тому дослідження гендерного аспекту мовної картини світу варто базувати на розподілі концептуалізації, враховуючи при цьому

аспект соціальної статі. Суспільство маркує, надає психологічні, соціальні характеристики чоловікові та жінці. Моделі поведінки, галузі трудової зайнятості і власне самі гендерні ролі, яких повинна дотримуватися кожна людина залежно від статі. Відмінності ґрунтуються на особливостях цивілізацій (зумовлені патріархальним устроєм) або ж є суто національними, які сформувалися протягом розвитку етносів. З огляду на це, у статті маємо на меті проаналізувати лексичний фонд сербської мови та дослідити мікроконцепти у структурі концепту *чоловік* та *жінка*.

Гендерний аспект мови почав цікавити лінгвістів лише на початку ХХ століття. Цьому сприяло декілька чинників: по-перше, ця проблематика зацікавила видатних мовознавців, які заснували кілька напрямів у лінгвістиці: О. Есперсена, Е. Сепіра, Ф. Маутнера. По-друге, на перше місце у описі мови вийшов соціальний план, який розглядає мову у зв'язку із суспільством, людиною у суспільстві. Так виникли цілі нові напрями у мовознавстві: соціолінгвістика, прагматика, психолінгвістика, теорія дискурсу і комунікації.

На сучасному етапі гендерний аналіз передбачає не лише виділення та підтвердження ustalених соціальних стереотипів маскулінного чи фемінінного, але й дослідження відмінностей у концептуалізації стереотипу чоловіка та жінки. Стійкий інтерес до лінгвістично зорієнтованої гендерної проблематики спостерігається останніми роками в Україні, щоправда на кафедрах російської та іноземних мов (праці М. Холод, О. Горошко, автора психолінгвістичних праць з проблем гендерно маркованої мовної свідомості російськомовного населення України; Н. Бардіної, Н. Баландіної, Г. Яворської Т. Ковалевської; чимало цікавого у річизці проблеми “гендер і лінгвістика” містить соціологічний аналіз мовної ситуації Києва, який здійснили Г. Залізник і Л. Масенко; різноаспектні підходи до вказаної проблематики намічені в працях Я. Пузиренко, М. Дмитрієвої; українське феміністське літературознавство (монографії Т. Гундорової, В. Агеєвої, збірники “Гендер і культура”, “Жінка як текст” та ін.), філософський спектр бачення “чоловічого” і “жіночого” висвітлюють праці київського філософа Н. Хамітова) [1]. Однак цього не можна сказати стосовно дослідження питання гендеру у сербському мовознавстві. Воно ще не достатньо розкрито і вимагає детальнішого розгляду.

Звернемо увагу і на поняття “стереотип”, зокрема гендерний стереотип. Попередньо “стереотип (від дав.-грець. *στερεός* — твердий, об'ємний і *τύπος* — “відбиток”) – це метафора щодо мислення, що прийшла з друкарської справи, де стереотип – монолітна друкована форма, копія з типографського набору або кліше, використовувана для друкарських машин” [9]. У наш час стереотип – це ustalене ставлення до подій, вироблене на основі порівняння їх з внутрішніми ідеалами.

Для дослідження гендерних стереотипів на позначення чоловіка і жінки у сербській мові використаємо концептуальну структуру, яку запропоновано О. Чибишевою [10]. Науковець акцентує увагу на найвагоміших характеристиках концепту *жінка* для носіїв російської мови

та виділяє три мікрокомпоненти:

- Зовнішні характеристики людини;
- Внутрішні характеристики людини;
- Соціальні характеристики людини [10, 151].

Зазначені мікрокомпоненти мають свої структурні рівні: концептуальна ознака (найменша одиниця, засвідчує номінацію у структурі метафоричного значення), концептуальний аспект (одиниця, яка групує навколо себе концептуальні ознаки за тематичним принципом), концептуальний сегмент. У нашому дослідженні доцільно використати поняття мікроконцепт, який належить до складу великих одиниць структури концепту. Отже, у структурі концепту *жінка* та *чоловік* ми розглядатимемо мікроконцепт “Зовнішні характеристики”.

Коли дивимося на людину (не важливо, чи це чоловік, чи жінка), перш за все ми звертаємо увагу на її зовнішність, статуру, одяг, охайність нового знайомого/знайомої. Саме ці особливості допомагають скласти про цю особу певну думку.

У межах мікроконцепту “зовнішні характеристики” ми виділили низку концептуальних аспектів, за допомогою яких намагатимемося скласти цілісний образ, під яким зараз розуміють чоловіка чи жінку. Сербська мова репрезентує їх через такі антонімічні параметри: *високий/ висока – низький/ низька, худий/ худа – огрядний/ огрядна, гарний/ гарна – негарний/ негарна*.

Розпочнемо з анонімичних пар *високий/ висока – низький/ низька*. Генетично склалося так, що населення Сербії, як чоловіки так і жінки, є достатньо високого (а найчастіше просто високого) зросту і міцної тілобудови. Так, високу дівчину або ж занадто високу називають:

- *Бандеруша* – висока, струнка дівчина.
- *Кобила, кобилетина* - кажучи *кобила* можна охарактеризувати не лише дуже високу дівчину, але й дівчину, яка вам не подобається (найчастіше це образлива номінація), або з точки зору чоловіків – це дівчина, яка від тебе (на твій жаль) вища. Слід додати, що *кобилом* також називають сучасних дівчат (із негативною конотацією), які мають занадто активну позицію у інтернеті, соціальних мережах, он-лайн чатах.
- *Жирафа, скот* – уживається на позначення дуже (навіть надто) високої дівчини. Середньостатистичний зріст хлопців не досягає до її голови.
- *Чапля* – використовується на позначення високих, худих осіб за візуальною схожістю. Згідно із ще одним трактуванням, це дівчина, яка має великий (довгий) ніс та довгі ноги.
- Використовуються також емоційно забарвлені іменники *лојтра, ритида, портвиш, кенгурка, хибридуша*.

Високий ріст чоловіка лише вітають, він є звичним явищем. У Сербії, крім уживання традиційного прикметника висок, можна натрапити на: *див, уин* або *горостас*.

- *Див* є синонімом українського велетень, проте має додаткову сему. *Див'як* (тобто дикун) стало попередником *див*, від нього і було утворене. Саме тому *див* набуває певного негативного додаткового значення, а саме таке, як висока, груба, дикувата, можливо й неадекватна людина.

- *Горстас* – слово, яке вживають, коли хочуть описати надзвичайно високого чоловіка. У народі кажуть, що він із каменю, має понад 200 см зросту, більше, ніж 120 кг ваги. Лівою рукою вбиває, а правою боїться сам. Раціон такої людини доволі “скромний”. З величезним задоволенням і апетитом він може з’їсти вола, коня, половину теляти і десяток курчат. І це все за один раз. Коли працює, то працює за десятьох, п’є літр води щопівгодини і роботу виконує завжди вчасно. Таку характеристику хлопцеві чи чоловікові у сучасному суспільстві треба заслужити. Потрібно брати до уваги і значну метафоризацію образів і гіперболізацію їхніх якостей, як з позитивним, так і негативним значенням.

- *Кришан момак* - можна також назвати високого хлопця. Йдеться про сильного, здорового молодика, міцної статури та здоровим рум'янцем на щоках. Головно йдеться про юнаків, які походять із села. Цей вислів використовують переважно старші люди (дідусі та бабусі), або ж молодь у доволі негативному, зневажливому значенні.

Низький зріст жінки у сербській культурі сприймається доволі нейтрально, подекуди навіть позитивно.

- *Бонбончето* (бонбонче) – гарна, невисокого зросту дівчина.

- *Пекинезерка* – дуже низька, зазвичай дуже сварлива дівчина або жінка.

- *Портабл* – форма, утворена від англ. *portable*, тобто портативний, зручний, свідчить про те, що серби є прихильниками і активними користувачами англійських лексичних запозичень.

- *Патульица* – утворено від іменника на позначення чоловіка за допомогою суфікса - *ица* – патуляк, карлик.

- *Миш, доколеница, домина, чуте, ескимка тощо.*

Якщо невисока дівчина має порівняно нейтральну характеристику, то про низького чоловіка говорять із насмішкою. Найчастіше про нього кажуть:

- *Кепец* – особа низького росту і дрібної тілобудови, зазвичай вона пишається цими недоліками, але всі інші сприймають його досить іронічно.

Однак натрапляємо і на синоніми, які відрізняються своїми додатковими семами, такі як:

- *Човечульак* – чоловік низького росту, надзвичайний добряк, і мухи не образить.

- *Палчий, гном* – істота, яка живе під землею і так само одягається, головно йдеться про людей мистецтва.

- *Пигмеј, пигмејац* – хлопець слабкої фізичної підготовки, через свої комплекси часто перебиває співрозмовника, привертає до себе увагу, бурхливо реагує на жарти стосовно своєї персони

- *Плакавац* – образливе значення, оскільки основне значення слова - недопалок від сигарети.

- *Ма'єница, геца, примо'лак, крж'явац тощо*, можна також натрапити на такі вирази *висок је метар и жилет* або *метар и же'ља да порасте*.

Продовжимо розглядати інші антонімічні пари: *худий/ худа – огрядний/ огрядна*. Про жодний народ не можна сказати, що його населення становлять худі або повні люди. Цей чинник не є типовим для певного етносу.

Натрапляємо на такі лексеми на позначення худої жінки чи дівчини:

- *Метла* – дівчина з надзвичайно худю статурою та завжди розтріпаним волоссям.

- *Ауфінгерка, вешалица* – дуже худа жінка чи дівчина, на ній висить одяг; за цією асоціацією її номінують.

- *Коштана* – майже анорексичний тип тілобудови, до 40 кг у 20 років.

- *Сламка за ђус* – тоненька, наче соломинка, дівчина або жінка.

- *Коза, глиста, скуша, змија, летва*.

Що стосується чоловіків, синонімічний ряд для їх називання є скромнішим, використовуються такі образи як:

- *Глист, глиста* – також, як і у випадку із жінкою, в основу було взято образ, який символізує брак ваги.

- *Костур*- тобто скелет, виступає синонімом до худий, дрібний. Можемо тлумачити цю назву як ходячий скелет, надзвичайно худа людина. Може вживати стосовно чоловіків і жінок.

- *Мриав ко грана*.

Антонімом до прикметника худий в українській мові є *огрядний*. У сербській лексиці часто можна зустріти негативну характеристику цієї ознаки зовнішності. До прикладу дівчата, які не відзначаються надзвичайно стрункістю, можуть почути на свою адресу таке:

- *Кобила, крава* – доволі прозора назва. В українській традиції також огрядних дівчат чи жінок порівнюють з коровою або кобилою. Ця форма є грубою і достатньо вульгарною. У більшості випадків жінка/ дівчина не має бути товстою чи негарною. Саме як форма вживається для того, щоб образити.

- *Салата* – добре фізично розвинена дівчина (у позитивному значенні). Так висловлюються про її красу, назву використовують у окремих регіонах.

- *Раба* – дуже крупна, огрядна дівчина чи жінка. Назва пов'язана з маркою найбільшої вантажівки

- *Провалија, мешалица за бетон* – йдеться про власницю надзвичайно потужного шлунка, який перетравлює усе, що вона в нього потрапить: від солодкого і солоного, скляного і пластикового, до алкоголю та газованих напоїв.

• *Друксьача, мечка, јанија, крстарица, рептилка, ђиги-бау* – теж називають огрядну жінку.

На позначення повновидого чоловіка натрапляємо на меншу кількість синонімів:

• *Пуначак, дебео, округао.*

• *Буца, буцмаст* – іменник, за допомогою якого дуже ввічливо описуємо огрядну людину. Може вживатися як на позначення чоловіків, так і жінок. Дещо схожим є явище “бући-бући”. Коли родичі (тітки, дядьки, дідусі і бабусі), друзі батьків чи просто милі сусіди плескають або ж щипають дитину за кругленькі щічки з такими коментарями. Загалом це іменник з доволі позитивними конотацією.

• *Дебео као буре.*

Остання антонімічна пара, яку розглянемо, *гарний/ гарна – негарний/ негарна*. Жіноча краса на Балканському півострові завжди високо цінувалася. Сучасне суспільство, не лише сербське, продовжує підтримувати цю традицію, проте норми та стандарти краси з часом були змінені. Хлопці і сьогодні залицяються здебільшого до найгарніших дівчат. Їх називають:

• *Лутка, луткица* – один із найуніверсальніших образів, у всіх слов'янських країнах гарну дівчину чи жінку порівнювали із лялькою.

• *Анђео, сан* – надзвичайної вроди дівчина, надається особливий ореол недосяжності, чарівності дівчини.

• *Месо* – розмовна форма, характеризує дівчину, яка гарно виглядає.

• *Луфтханза* – дуже гарна, майже ідеальна дівчина/ жінка. У даному випадку назва є похідною від назви компанії “Lufthansa”, репутація якої відома всьому світу.

• Також гарну дівчину називають *сингер, кале, калуша, летећи тањир, лабуд, Њутонов закон гравитације, сијалица, топовњача, шлагер, боинг 707, ракета*.

Стосовно краси чоловіків сербське суспільство є стриманішим. Помітно, що краса жінки є важливішою і їй приділяється значно більше уваги, ніж зовнішність чоловіка. Ми натрапили на такі лексеми:

• *Анджео, Сан, Аполон* – усі три характеризують дуже гарного, догляненого чоловіка.

• *Пицајзла*, ця лексема характеризує юнака чи чоловіка, який надто слідкує за своїм зовнішнім виглядом. Саме такого хлопця друзі чекають більше ніж півгодини і, зайшовши в приміщення, саме за ним тягнеться шлейф парфумів.

На увагу також заслуговує антонімічний концепт із значенням *негарний/ негарна*. За умов такої конотації дістається і чоловікам, і жінкам.

Жінка на свою адресу може почути такі метафори:

• *Караконђула* – народні легенди говорять, що це жахливе, лисе створіння з очами схожими на тарілки. Воно має довгі руки, приєднані до малого тільця та короткі ноги з великими ступнями. Істота пересувається

вночі по селах. Краде і поїдає нечемних дітей, особливо тих, які пізно ввечері вибігають самі надвір.

- *Пракъача* – висока, худа, негарна дівчина/ жінка. Найчастіше ще й неохайна і одягнена без смаку жінка, яка ще дівус.

- *Војни позив* – дуже негарна дівчина, шанси якої на стосунки з хлопцем прирівнюються до нуля.

- *Скобаљ* – один із найвищих ступенів потворності жінки чи дівчини, для контактів з хлопцями не допомагає навіть алкоголь.

- трапляються також синоніми *орловача, глодарка, капела, корпа, ашов, мотика, алигаторка, вештица, хидра і тд.*

Відсутність фізичної краси у чоловіків передається за допомогою таких лексем:

- *Ђаво, мајмун* – негарний чоловік або хлопець, може також бути некультурним, неотесаним, із обмеженим рівнем інтелекту.

- *Мрак* – на схожу лексему натрапляємо і в українській мові, морок, страшний як ніч тощо.

- *Акреп* – турецька назва скорпіона. Уживається на позначення негарного хлопця чи чоловіка.

Таким чином, поєднуючи у собі вербальний та невербальний зміст, лексика носіїв будь-якої лінгвокультури віддзеркалює активний та пасивний набір концептів, відтворює мовну та концептуальну картини світу певного етносу та їх окремі фрагменти. Стереотипізація проявляється і на лексичному рівні. На підставі дослідженого матеріалу, ми можемо дійти висновку про переважання маскулінного над фемінінним у сербській мові. Негативне маркування дій чоловіків є доволі рідкісним явищем, натомість жінка є об'єктом постійної прискіпливої уваги, і негативні конотації, які найчастіше трапляються стосовно характеристик жінок є лише підтвердженням цього факту. Зазначені стереотипи є настільки глибоко вкоріненими, що продовжують існувати і сьогодні. Щоправда, вони у наш час починають втрачати свої позиції з огляду на певні зміни у сучасному сербському суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні проблеми сучасної української гендерної лінгвістики // Доступно за: <http://www.ukreferat.com/index.php?referat=69143&pg=1>; 2. *Архангельська А.М.* „Чоловік“ у слов'янських мовах: монографія / Алла Мстиславівна Архангельська. – Рівне : РІС СКУ. – 2007. – 448 с.; 3. *Верещагин Е.М.* Лингвострановедческая теория слова / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – Москва : Русская школа, 1980. – 320 с.; 4. *Горошко Е.* Гендерная проблематика в языкознании / Горошко Е. // Введение в гендерные исследования: В 2 ч.: Учебное пособие / Под. ред. И. Жеребкиной. – Харьков : ХЦГИ ; СПб. : Алетейя, 2001. – Ч. 1. – С. 508–542; 5. Реклаказала, из Вуковог Р(ј)ечника Српско лексикографско наслеђе: реч по реч // Доступно за: <http://reklakaza.la/vuk-entries/>; 6. Речник српског сленга // Доступно за: <http://vukajlija.com/>; 7. Речник српскохрватског књижевног језика. – ТТ. 1-6. – Нови Сад, 1976; 8. *Селиванова Е.А.* Когнитивная ономазиология: монографія / Елена Алексеевна Селиванова. – К.: Издательство укр фитосоциологического центра, 2000. – С. 8;

9. Стереотип // Доступно за: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Стереотип_\(психологія\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Стереотип_(психологія));
10. Сукаленко Т.М. Метафоричне вираження концепту жінка в українській мові. – Київ, 2010. – 240 с.; 11. Толстой И.И. Сербскохорватско-русский словарь. – М.: Рус. Яз., 2000;
12. Халеєва И.И. Гендер как интрига познания. // Гендер как интрига познания: сборник статей /составитель А.В. Кирилина. – Москва, 2000. – С. 5–9; 13. Ђосиф П. и сарадници. Речник синонима. – Београд, 2008; 14. Rečnik srpskog žargona // Доступно за: <http://opusteno.rs/ljubav-romantika-f4/recniku-srpskog-zargona-t1758.html>.

Гасіл І. (Прага, Чеська Республіка) **Jaké místo zaujímá frazeologie ve výuce češtině pro cizince?**

Автор статті аналізує актуальні явища чеської фразеології у широкому мовному контексті.

Ключові слова: сучасна чеська мова, фразеологія.

Автор статьи анализирует актуальные явления чешской фразеологии в широком языковом контексте.

Ключевые слова: современный чешский язык, фразология.

The author analyzes the current events in the Czech phraseology wide linguistic context.

Key words: contemporary Czech, phraseology.

Čeština pro cizince jako specifická součást aplikované lingvistiky a zároveň i bohemistiky se v českých podmínkách rozvíjí poměrně dlouhou dobu. Na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze je systematicky pěstována výuka češtiny pro cizince od konce druhé světové války. V době nedávné především zásluhou Milana Hrdličky došlo i k upřesnění užívané terminologie: ve své monografii *Cizí jazyk čeština* [17] zformuloval definice oborů čeština pro cizince a čeština jako cizí jazyk. Češtinou pro cizince rozumí „výuku českého jazyka pro jinojazyčné mluvčí“ [17, 50] a odlišuje ji od pojmu čeština jako cizí jazyk, „jenž by měl být vyčleněn pro teoretickou bázi výše uvedeného oboru a pro odbornou průpravu rodilých mluvčích k prezentaci češtiny jako cílového jazyka“ [17, 50]. Čeština jako cizí jazyk je tedy samostatná oblast aplikované lingvistiky, zabývající se lingvodidaktickými metodami výuky češtiny pro cizince a výchovou budoucích učitelů češtiny pro cizince, která zároveň řeší i teoretické otázky spojené s výukou češtiny pro cizince. Čeština pro cizince je samostatná oblast aplikované lingvistiky aplikující v pedagogické praxi teoretické poznatky oboru čeština jako cizí jazyk a věnující se praktické výuce češtiny pro cizince.

Zvláště po roce 1989 dochází v rámci pěstování oboru čeština jako cizí jazyk i k teoretickému rozpracování řady otázek, které se týkají lingvodidaktických problémů výuky češtiny pro cizince.

Soustředěná pozornost je věnována i problematice tzv. sociokulturní kompetence a výuce reálií a v tomto kontextu i místu frazeologie ve výuce češtiny pro cizince.